

Lærerguide

Fortælling

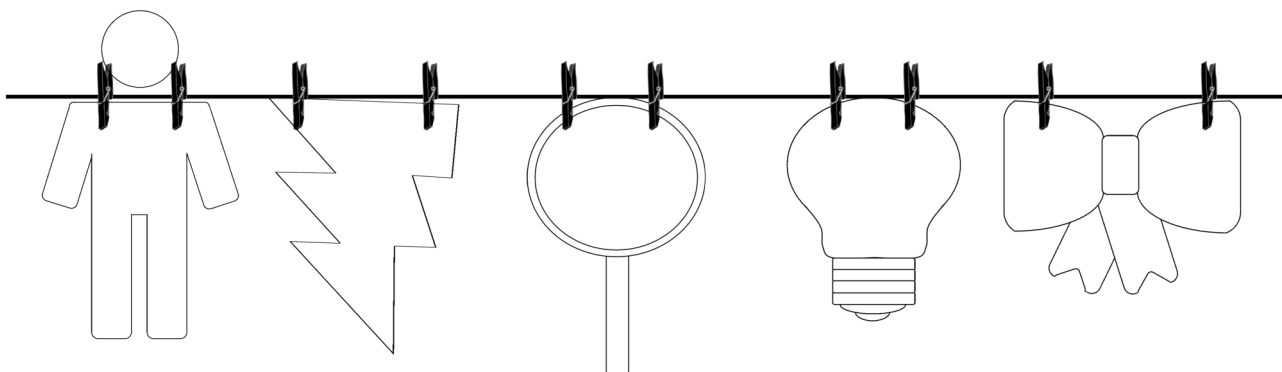
I skolen skal der læses mange gode fortællinger højt for eleverne. De skal lære at fortællingen rummer gode oplevelse, gys, grin og ting at tænke over.

Hvorfor arbejde med fortælling?

Der er meget i fortællinger, som eleverne skal lære at blive opmærksomme på. Fortællingens overskrift, billederne/illustrationerne som ofte understøtter eller tilføjer elementer til handlingen, sproglige virkemidler som får teksten til at fungere og ikke mindst måden teksten er skrevet på.

En måde at illustrere fortællingens struktur på, kunne være at inddrage en tørresnor med fem forskellige illustrationer (person, lyn, forstørrelsesglas, pære og sløjfe). Elevernes viden om fortællinger kan uddybes ved at inddrage berettermodellen senere i skoleforløbet.

I denne guide har vi taget udgangspunkt i tørresnoren, fordi den gør det nemt at sætte fokus på delementer i fortællingen. På den måde bliver strukturen mere håndgribelig for eleverne, fordi de får meget støtte igennem de 5 illustrationer til at bygge en fortælling op.

At læse bøger

Det er vigtigt at undervise eleverne i forskellige strategier.

- At gætte på handlingen i bøger.

Eleverne skal lære at være aktive lyttere og give forslag til, hvad bøger handler om, hvad der sker videre frem i en bog osv.

Når læreren læser højt for eleverne, er det vigtigt at læreren demonstrerer, hvordan man gætter kvalificeret og begrundet sine gæt. At gætte på handlingen i historier handler om at bruge sin viden om bøger og deres opbygning, vide hvilke elementer en god historie indeholder osv. Den viden har læreren - og den skal italesættes for eleverne.

- At være en god billedlæser.

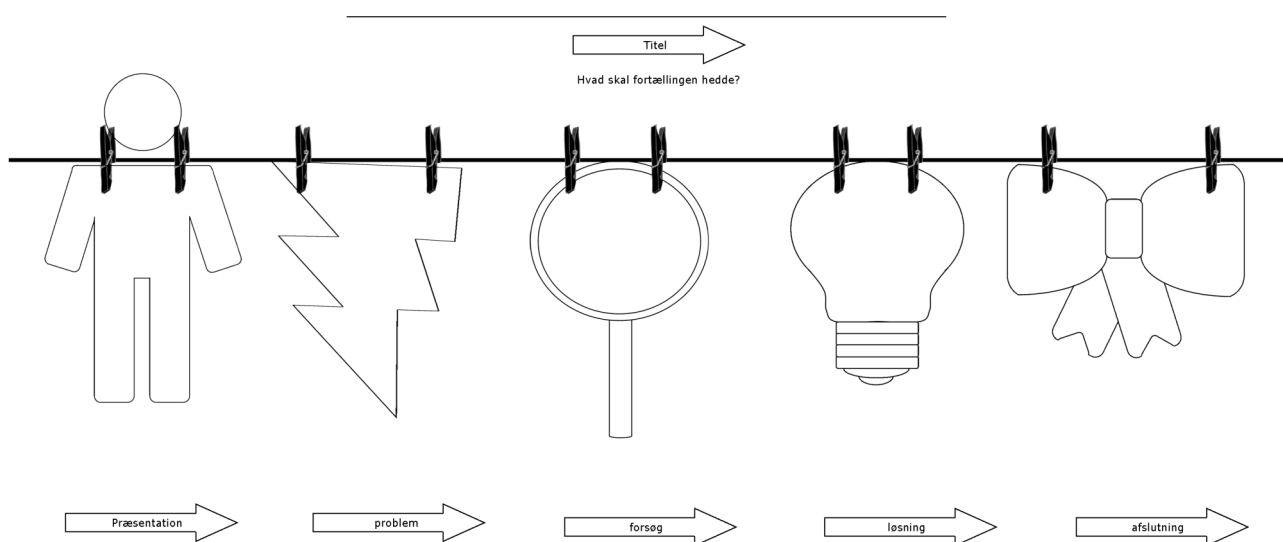
Eleverne skal lære at være grundige med at finde oplysninger i billeder. Det gælder både forsider af bøger og tegninger og illustrationer inde i bøger. Det kan også være film eller computerprogrammer. Læreren skal være model for eleverne, og vise hvordan de skal lede efter informationer eller beskrive detaljer i illustrationer. Læreren skal også sætte fokus på, at eleverne lærer at beskrive og sætte sprog på størrelse, form og farve, når de "læser" billeder.

- At kunne genfortælle.

Eleverne skal øve sig i at kunne huske indholdet i de historier, de hører og bruger tørresnoren til at holde styr på fortællingen (se næste side). De skal blive gode til at genfortælle i kronologisk rækkefølge og bruge tidsforbindere til at strukturere med. Læreren skal lære eleverne at bruge ordene; først, bagefter, da, efter og til sidst i stedet for "og så". Og være rollemodel for eleverne i, hvordan de skal genfortælle, så det ikke bliver for overfladisk - men heller ikke for detaljeret.

Tørresnoren

Tørresnoren bruges til at vise eleverne strukturen i en fortælling. De fem forskellige illustrationer er sat op med klemmer i en bestemt rækkefølge. De kan bruges til at vise strukturen i fortællingen, når de sidder på tørresnoren. Men de kan også tages ned enkeltvis og understøtte arbejdet med dele af fortællingen; både i forhold til en fælles højt-læringsbog eller som støtte for elevernes produktion.

De fem tegninger er valgt som støtte til at indfange fortællestrukturen.

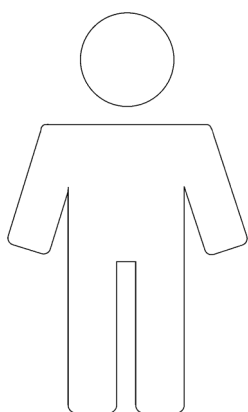
- Præsentation (en person)
- Problem (et lyn)
- Forsøg (et forstørrelsesglas)
- Løsning (en pære)
- Afslutning (en sløjfe)

På de følgende sider vil de enkelte illustrationer forklares og der vil gives idéer til, hvordan de kan understøtte arbejdet med fortællingen.

I skolestarten vil arbejdet med fortællinger ofte være mundtlige og bygge på tegninger og skriblerier. Men eleverne vil hurtigt kunne begynde at arbejde med dele af fortællingen skriftligt og de forskellige printark kan være en støtte i dette arbejde.

Illustrationerne og tørresnoren kan printes fra hjemmesiden i forskellige formater og opstillinger.

Præsentation

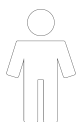

Den første illustration på tørresnoen er en person. Personen er valgt for at synliggøre for eleverne, at fortællinger er bygget op omkring en eller flere personer - de kaldes deltagere (fordi det så også kan være ting eller dyr). Ofte starter fortællingen med at præsentere en deltager.

Der er mange måder at arbejde med deltagere i fortællinger på. I skolestarten er det en fordel at bruge billedet som udgangspunkt for sproglige beskrivelser. En del elever tror, at det at skabe deltagere i fortællinger er svært og nærmest magisk. De oplever, at de ikke ved hvem deltageren er!

Det er vigtigt at hjælpe eleverne med at forstå, at det at skabe deltagere ikke er noget man skal vide, men noget man vælger. Fx om deltageren skal være et menneske, en ting eller et dyr. Hvilke særlige kendetegn deltageren skal have osv. Det gælder hele tiden om at vælge for at skabe deltagere i fortællinger.

Det er langt nemmere for eleverne at tegne en deltager og bagefter beskrive deltageren sprogligt. Hvis eleven bestemmer sig for, at deltageren i historien skal være en traktor, er det en god idé, at eleven tegner traktoren, som han eller hun forestiller sig den. Elevens billede danner derefter udgangspunkt for at beskrive det, der blev særligt ved den tegnede traktor. Det er langt sværere at skulle "opfinde deltageren" inden tegningen tegnes. Det er lærerens opgave, sammen med eleven at få sprogliggjort tegningen, så eleven oplever, at sproget beskriver den deltager, der er tegnet.

en deltager

en traktor

en gammel rød traktor med slidte dæk.

Bagefter skal eleven tegne, hvor deltageren befinder sig. Det kaldes omstændigheder.

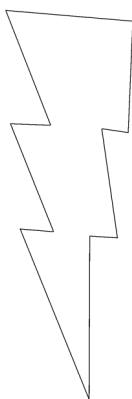

(Læs mere under omstændigheder på hjemmesiden) En anden mulighed er, at deltageren klippes ud og eleven "går på jagt" i blade og bøger efter omgivelser. Igen skal læreren hjælpe med at sprogliggøre omgivelserne for eleven, når omgivelserne er tegnet eller fundet. Her kunne det fx være "midt i New Yorks gader"

bestemmer 2	beskriver 3	ting (deltager) 1	tilføjelse 4
En	gammel rød	traktor	med slidte dæk midt i New Yorks gader

En god måde at få hjælp til at skabe gode sætninger findes i nominalgruppeskemaet, der udfyldes i nummerrækkefølge. Her hjælpes eleverne til at få "klædt" deltageren på og sprogliggjort omgivelserne. (Læs mere under deltagere og nominalgrupper på hjemmesiden).

Problem

Den anden tegning på tørresnoeren er et lyn. Lynet er valgt for at synliggøre for eleverne, at alle gode fortællinger har en problemstilling. Deltageren skal have et problem/udfordring. At skabe problemer/udfordringer i fortællinger kan godt være svært for eleverne.

Det er derfor en god idé at samle på gode problemstillinger fra de fortællinger, klassen møder i oplæsningsbøgerne og lave en planche i klassen, der kan udbygges i løbet af året. Lad eleverne byde ind med problemstillinger, de har mødt i film, computerspil og bøger.

Hvis eleverne lærer at få blik for, hvordan problem/udfordringer er med til at skabe dynamik i fortællingen, er de allerede godt i gang med at blive aktive lyttere. De får også et redskab til at kunne genfortælle, fordi de bliver bevidste om, at der ret tidligt i fortællingen præsenteres et problem for deltageren. Eleverne lærer, at fortællingen har noget at byde ind med, nogle problemstillinger, som de som læsere/lyttere kan og skal forholde sig til.

Denne opgave i at få sat ord på hvad det er der er problematikken i fortællingen, er vigtig at arbejde med helt fra skolestart.

Ordene **men** og **pludselig** vil ofte indikere at der sker et skift eller et brud i fortællingen. Læreren skal lære eleverne at holde øje med de to ord, når de lytter til en fortælling. Læreren skal huske eleverne på dette fokus, når der læses højt eller fortælles

Senere når eleverne selv skal skabe en problemstilling i deres egen fortælling, mundtligt eller skriftligt, vil kendskabets til disse to ords betydning i at skabe et brud/ en uro hjælpe dem til at få skabt en problemstilling.

En gammel rød traktor med slidte dæk midt i New Yorks gader holdt helt stille, mens den fortvivlet kiggede sig omkring. **Pludselig** gik det op for den, at den var kommet langt væk fra de vante grønne marker, da gule taxier blæste forbi og dyttede af den.

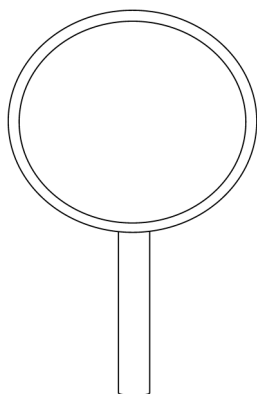
Sammen med eleverne kan man sætte ord på problemstillingen:

- Hvem har et problem? Den gamle røde traktor med de slidte dæk
- Hvad er problemet? Den er faret vild.

Det kan være en god idé at skrive problemstillingen op, fordi eleverne skal fokusere på hvordan problemstillingen forsøges løst.

Til det skal de have hjælp af forstørrelsesglasset.

Forsøg

Den tredje tegning på tørresnoren er et forstørrelsesglas. Forstørrelsesglasset er valgt for at synliggøre for eleverne, at det kræver "detektivarbejde" og flere forsøg at finde løsningen på problemet i fortællingen.

Ofte vil eleverne gerne løse problemet med det samme. Det skaber korte og kedelige fortællinger. Derfor skal eleverne lære at bygge en fortælling op, så den indeholder spænding og dynamik og får sjove og uventede vinkler. En måde at opnå det på er ved, at problemet søges løst på måder, der ikke helt kommer til at fungere, men som udløser nogle sjove, uhyggelige, pinlige eller finurlige situationer for deltagerne.

Læreren skal hjælpe eleverne med at bruge forstørrelsesglasset, når der læses højt. Eleverne får mange erfaringer ved, at der tales om de fælles bøger, der læses i klassen.

Hvis læreren bliver god til at snakke med eleverne om, hvilke forskellige forsøg deltagerne i fortællingen gør for at løse problemet, vil eleverne efterhånden selv få blik for det. Den viden er også en støtte for eleverne, når de skal genfortælle. De bliver opmærksomme på, at de også skal fortælle om de forsøg der gøres og ikke kun ridse problemet og løsningen op. Fx: Prinsessen ville så gerne giftes, så hun fandt en prins.

Ofte er det denne "forsøgsdel, der fylder mest i fortællingerne. Den indeholder tit en udvikling for deltageren, fordi deltageren bliver klogere igennem sine mislykkedes forsøg. Eleverne skal lære, at der er forskellige måder, at løse et problem på. Det bliver synligt for eleverne, hvis de lærer det gennem procesbegrebet.

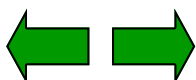
Processer er udsagnsord, der er opdelt i fire grupper efter deres funktion;

materielle processer:

De materielle processer er alt det en deltager gør: hopper, cykler, finder osv. Det er ofte den processtype, der er nemmest for eleverne at bruge. Det er alt det der i bevægelse.

relationelle processer:

De relationelle processer er modsat alt det der står stille. Deltageren er en masse ting og det bruges ordene **er** og **var** ofte til at benævne. Fx: Han **var** en lille bange dreng, eller bilen **er** gammel og rusten.

verbale processer:

De verbale processer bruges til at vise på hvilken måde deltageren siger noget. Det kan være råbe, hviske, mumle, brøle osv. Det er altså ikke det deltageren siger, men måden det siges på.

mentale processer:

Det samme gælder for de mentale processer. Det er alle de processer der foregår inden i deltageren, som er usynlige. Fx: håbe, drømme, fantasere, beslutte, syntes osv. Det er ikke det deltageren syntes, men det ord der bruges til at beskrive processen.

På hjemmesiden kan processerne printes som store tegninger, der kan hænges op i klassen

En måde at arbejde med forstørrelsesglasset og processer på, kunne være at tre elever får en deltager og et problem.

Den lille sorte pølsehund var så sulten, men den havde ikke mere mad i sin hundeskål.

Eleverne skal nu hver især finde på en måde den lille sorte pølsehund kunne løse problemet på. Men de skal samtidig kunne forklare, hvorfor det ikke lykkedes for den. Læreren får ø til at give eleverne modsætningsforbinderen **men**.

Den ene elev skal bruge en materiel proces (hvad gør hunden for at løse problemet), den anden skal bruge en mental proces (hvordan håber hunden, den kan løse problemet) og den sidste skal bruge en verbal proces (hvordan taler hunden for at løse problemet)

Når de tre elever i gruppen hver har fundet på et mislykket forsøg, skal de fortælle for resten af klassen. De får hjælp af e, til at huske tidsforbinderne **først**, **bagefter** og **da**, så deres fortælling kommer til at hænge sammen.

Det kunne fx være:

Først **listede** den lille sorte pølsehund ud i køkkenet, for at se om køleskabsdøren stod åben. Men den kunne **se**, at alt var ryddet op fra køkkenbordene og køleskabet var lukket.

Bagefter, da den igen lå i sin kurv, **beslutede** den lille sorte pølsehund, at den ville tage sig en lur og så **håbe** på, at dens ejer var kommet hjem når den vågnede og havde lagt mad i dens madskål. Men da den vågnede op, var madskålen stadig tom.

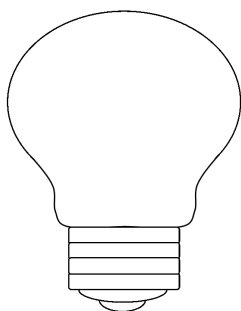

Da den stadig ikke havde noget mad, begyndte den at **gø** og **pibe** hjerteskræende. Men der var ingen der hørte den.

Idéen med at arbejde med processer er, at sproget bliver meget mere varieret og eleverne bliver opmærksomme på, at de gennem sproglig viden får hjælp til at give forskellige løsningsforslag. Automatisk bliver deltageren mere nuanceret, fordi eleverne både får deltageren til at tage stilling, ytre sig og handle.

Den sidste proces er en stillestående proces. Den bruges ofte i beskrivelser, men er ikke så velegnet når det sproglige formål er at deltageren skal foretage sig noget. Den materielle proces er brugt i alle tre sætninger sammen med en af de andre processtyper.

Løsning

Den fjerde tegning på tørresnoeren er en pære. Pæren er valgt, fordi den i mange sammenhænge bruges til at vise, at nu kommer løsningen - nogen får en idé.

Udfordringen i at arbejde med løsningen på problemet er, at den helst skal overraske læreren/tilhøreren. Hvis det fra starten er indlysende hvordan problemet løses, er der ikke meget spænding i fortællingen.

Eleverne kan sammen samle på sjove og uventede løsninger i fortællinger. Der kan laves en stor planche i klassen, hvor nogle af løsningerne skrives op. Eleverne skal kunne forklare og argumentere for, hvorfor en løsning skal op på planchen. På den måde lærer de at bruge sproget forklarende og argumenterende. Der vil i denne aktivitet også være god mulighed for at udvide elevernes ordforråd. Ofte vil de vælge ordene; sjov eller god. Læreren udvider deres ordforråd med fx: fantasifuld, uventet, underlig, sørgelig osv. Disse evaluerende ord kan eventuel skrives på en anden planche, fordi de kan bruges i mange sammenhænge, når eleverne skal forholde sig til ting de oplever eller hører om.

Eleverne kan gætte på løsninger i bøger, inden de hører en bog til ende. De skal efterhånden kunne forklare, hvorfor de gætter på en løsning - så de bliver bevidste om, hvilken viden der lægger bag deres gæt. Nu flere bøger eleverne hører og gætter løsninger i, nu mere viden får de om opbygning af bøger og derved værktøjer til selv at skrive.

I mange nyere bøger er der ofte uventede løsninger på problemet, så eleverne udfordres!

På sidste side blev skitseret en måde at arbejde med forstørrelsesglasset ved at lade tre elever give nogle løsningsforslag til den lille sorte pølsehund.

Den lille sorte pølsehund var så sulten, men den havde ikke mere mad i sin hundeskål.

Elev 1: først ..... Men

Elev 2 bagefter .....men

Elev 3 da .....men

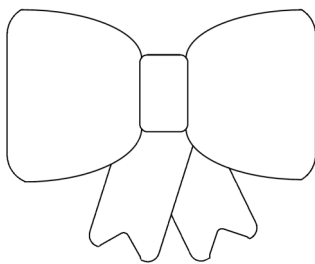
En fjerde elev kan få samme deltager og problemstilling. Denne elev skal løse den lille sorte pølsehunds problem.

Eleven får derfor tidsforbinderen **til sidst** og tilføjelsesforbinderen **og**

Elev 4: **til sidst** besluttede den sig for at gå over til slagteren **og** det lykkedes for den lille sorte pølsehund at få sneget en dejlig varm frikadelle fra slagteren, uden at han så det!

Afslutning

Den femte og sidste tegning på tørresnoren er en sløjfe. Sløjfen er valgt for at vise, at historien bindes sammen og afsluttes. Afslutninger er ofte kort fordi fortællingen i princippet er færdig. Mange elever vil gerne skrive SLUT. I stedet skal de lære at skrive en kort kommentar.

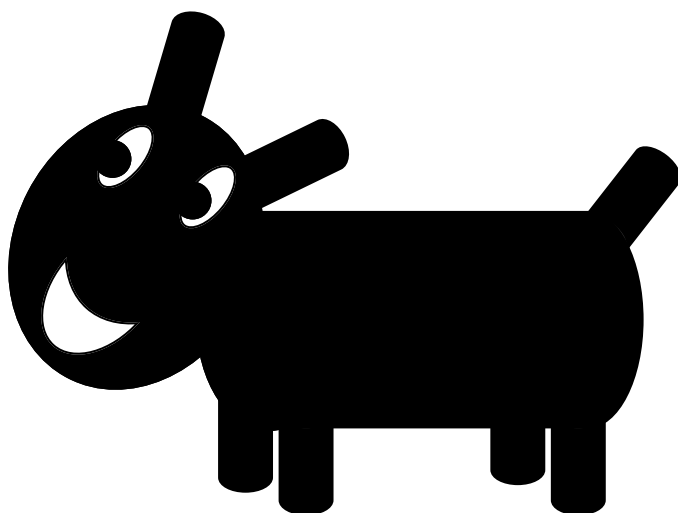
Eleverne skal øve sig i at lave gode kommentarer, der afrunder fortællingen.

Ved at stille eleverne hjælpespørgsmål kan de ofte få formuleret en fin afsluttende kommentar. Det kunne fx. være "Hvad gjorde deltageren så?" "Hvor rejste deltageren hen?" "Hvordan havde deltageren det nu?" .

I eksemplet fra sidste side "*Det lykkedes for den lille sorte pølsehund at få sneget en dejlig varm frikadelle fra slagteren, uden at nogen så det!*" kunne en kommentar fx være:

Den gik hjem og lagde frikadellen i sin madskål. Det var tid til en middagslur inden frikadellen skulle i maven. Med et smil om snuden, lukkede den øjnene - sikke et hundeliv!

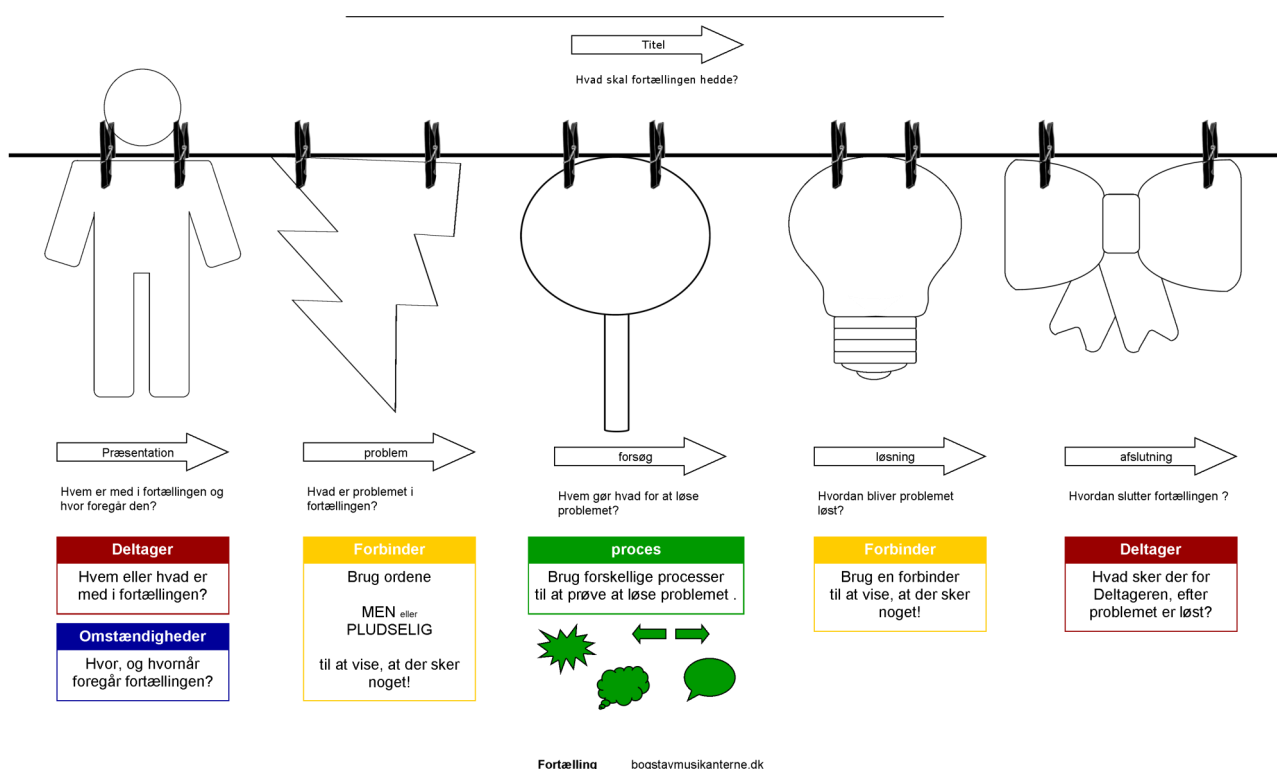
I arbejdet med at lave afslutninger kan planchen med evaluerende ord bruges. Den kan eventuelt udbygges med små ordsprog og ordspil, som eleverne kan bruge i deres egen skrivning. Eleverne skal opfordres til fra skolestart at bruge sproget på eksperimenterne måder. Men de skal ikke overlades til sig selv. Læreren skal hjælpe og støtte meget fra skolestart, så eleverne lykkes med deres tekster. Det giver meget mere selvtillid og lyst til at skrive, hvis eleverne med meget lærerhjælp får lavet en god tekst med sjove ordspil, end en kedelig halvdårlig tekst uden lærerhjælp!

Tørresnor med farver

De sproglige områder, der er trukket frem under hver af illustrationerne på tørresnoren på de foregående sider, er vist på denne tørresnor. Det betyder ikke, at man ikke sagtens kan arbejde med nogle andre sproglige fokuspunkter under hver af illustrationerne.

De fire begreber: Deltager, proces, omstændigheder og forbinder er grundigere beskrevet på hjemmesiden. I forskellige praksiseksempler gives der flere idéer til, hvordan den sproglige støtte gennem de fire begreber kan indtænkes i forskellige forløb, så det sproglige understøtter en aktivitet og ikke bliver et mål i sig selv.

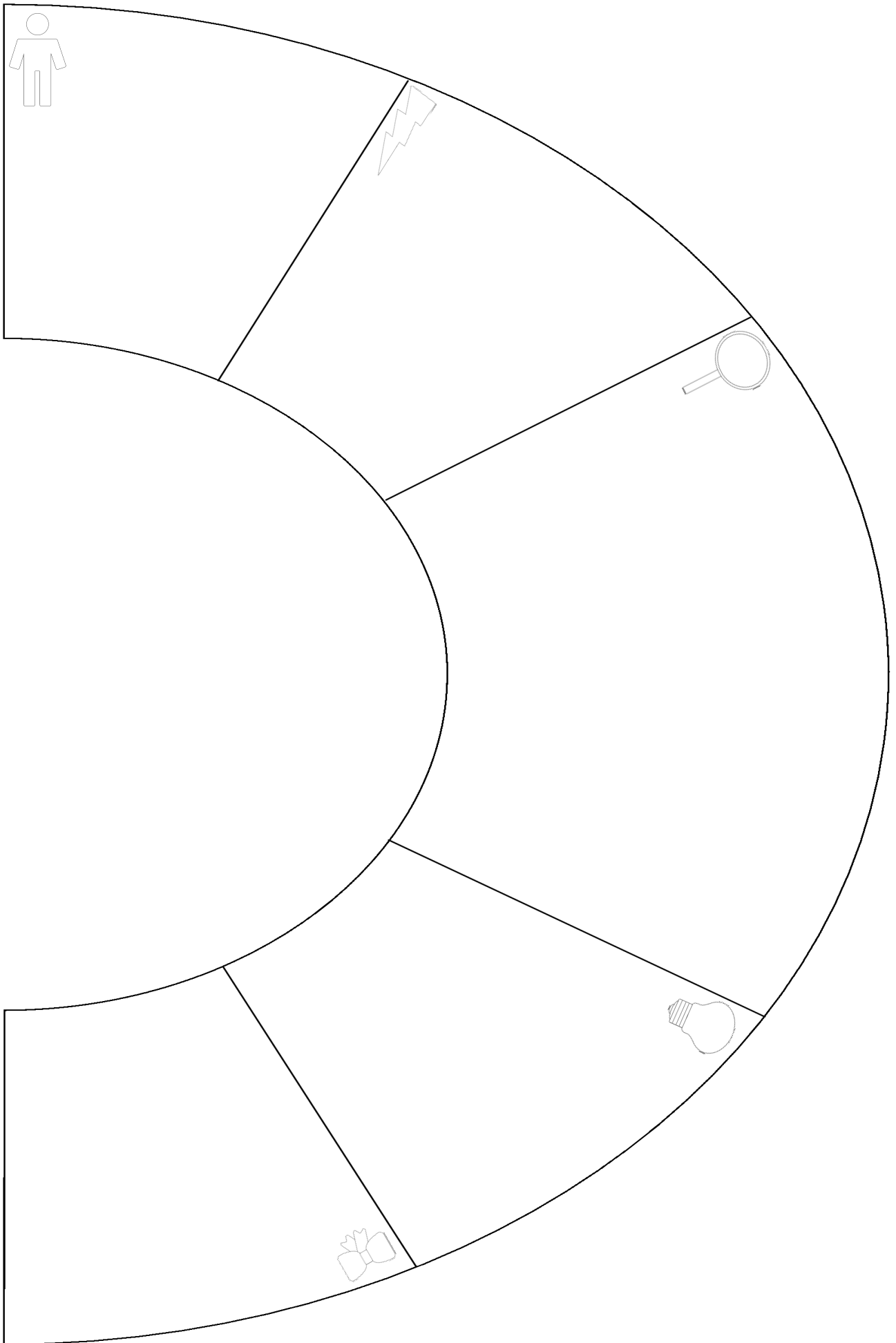

Når eleverne har arbejdet med de enkelte illustrationer på tørresnoren og gjort sig mange erfaringer med fortællingen, kan tørresnoren være en støtte for dem i at huske hvilke sproglige ressourcer, de kan bruge for at skabe en god fortælling.

På de næste to sider er illustrationerne sat ind i fortællebroen og det berettende skema. Hvis man i forvejen bruger fortællebroen, men gerne vil arbejde ud fra de fem illustrationer kan skabelonen på næste side bruges, for den bruger broen som udgangspunkt i stedet for tørresnoren.

Hvis eleverne arbejder meget beretninger og læreren gerne vil vise den tætte sammenhæng der er mellem fortællingen og beretningen, er de fem illustrationer sat ind i beretter-skemaet på side 12.

På sidste side findes berettermodellen, som arbejdet med tørresnoren skal klæde eleverne på til, at kunne anvende.

Empty rounded rectangular box for writing.

Empty rounded rectangular box for writing, containing a simple line drawing of a person.

Empty rounded rectangular box for writing, containing a simple line drawing of a lightning bolt.

Empty rounded rectangular box for writing, containing a simple line drawing of a magnifying glass.

Empty rounded rectangular box for writing, containing a simple line drawing of a lightbulb.

Empty rounded rectangular box for writing, containing a simple line drawing of a bow.

